

תחנוני משה

וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר: אֲדַנִּי ה' אֶתְּהָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֹלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה ... אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הֵרָה הַטּוֹב הַזֶּה וְהִלְבֵּנֵנּוּ: וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב לְךָ אֶל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדְּבָר הַזֶּה: עֲלֵה רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יְמִה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: (דברים ג כג-כז).¹

דברים רבה פרשה ב סימן ו – להתפלל בעת צרה

"וּאֶתְחַנֵּן אֵל ה' בְּעֵת הַהִיא לֵאמֹר" מהו "לאמר"? אמר ר' עזריה: לאמר לדורות שיהיו מתפללין בשעת הצרה. שהרי משה אע"פ שנאמר לו: "כי לא תעבור את הירדן הזה". התחיל מתחנן.²

ספרי דברים פסקא כח - להתפלל דווקא אחרי שנגזרה הגזרה

"אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ" (דברים ג כה) - אפשר שהיה משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ, והלא כבר נאמר: "כי לא תעבור את הירדן הזה"! משל למלך שהיו לו שני עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלושים יום. אמר: מה גזר עלי שלא לשתות יין שלושים יום, איני טועמו אפילו שנה אחת, אפילו שתי שנים! וכל כך למה? כדי לפגי דברי רבו. חזר וגזר על השני שלא לשתות יין שלושים יום. אמר: אפשר שאני יכול להיות בלא יין אפילו שעה אחת? וכל כך למה? כדי לחבב דברי רבו. כך משה היה מחבב דברי המקום ומבקש מלפניו שיכנס לארץ לכך נאמר: "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה".³

דברים רבה פרשה ב סימן א – בין תחנונים לחנינה ולחינם

אמר ר' יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שְׁוֹעָה, צַעֲקָה, נֶאֱקָה, רִינָה, פְּגִיעָה, בִּיצוֹר, קְרִיאָה, נִפּוּל, וּפִילוּל, וְתַחֲנוּנִים ... ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, דכתיב: "וּאֶתְחַנֵּן אֵל ה'". אמר רבי יוחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו. שהרי משה רבן של כל הנביאים, לא בא אלא בלשון תחנונים... כך אמר הקב"ה למשה: "וּחֲנוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן וְרַחֲמֵי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם" (שמות לג יט). אמר לו: מי שיש לו בידי - "ורחמתי", במידת רחמים אני עושה עמו. ומי שאין לו בידי - "וחנותי", במתנת חנם אני עושה עמו. ובשעה שהיה משה מבקש ליכנס לארץ ישראל, אמר לו הקב"ה: "רב לך, אל תוסיף דבר אלי עוד בדבר הזה". אמר לפניו: ריבונו של עולם, לא כך אמרת לי: "כל מי שאין לו בידי - וחנותי, במתנת חנם אני עושה עמו"! עכשיו איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום. אלא חינם עשה עמי. מניין? ממה שקרינו בעניין: "וּאֶתְחַנֵּן אֵל ה'".⁴

¹ אנחנו בתחילת ספר דברים ולפנינו עוד מספר פרשות נכבדות של 'דברי משה' וצוואתו עד מותו ואי כניסתו לארץ כמסופר בסוף הספר. אבל כבר כאן מקדים משה לתאר את תחנוניו להיכנס לארץ והתעברות הקב"ה אליו (תחנוני משה שלא ימות היא תוספת של המדרש ואיננה במקרא). שואבי המים מוזמנים לפרש פשר הקדמה זו ומשמעותה, אולי נמצא לה תשובה בסוף הדף. עד אז, נפנה לדון בתחנוניו של משה 'איש האלהים' להיכנס לארץ - תחנונים שמשמשים כר פורה לדרשות רבות ומרגשות. כבר נדרשו מעט לנושא זה בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) וכן בדברינו [אין לבריה כלום אצל בוראה](#) בפרשה זו, ואם נחזור ונכפול פנינים ומדרשים, כבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א) והוסיפו לומר: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג הלכה ה).

² במקרא כתוב קודם "וּאֶתְחַנֵּן" ואח"כ "לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן". אבל המדרש הוֹפֵךְ אֶת סֵדֶר הַדְּבָרִים עַל מִנַּת הַדְּגִישׁ שֶׁלְעוֹלָם אֲסוּר לְאִדָּם לְהִתְיַאֵשׁ, גַּם לֹא מֵהַחֲטָאִים שֶׁלּוֹ, גַּם לֹא מִגְזִירַת הַמֶּלֶךְ עֲצָמוֹ שְׁאֵמֵר בְּלִשׁוֹן בְּרוּרָה: "רַב לְךָ אֵל תּוֹסֵף דָּבָר אֵלַי עוֹד בַּדְּבָר הַזֶּה" (פסוק שעוד נידרש אליו). וכמאמר חז"ל בגמרא ברכות י ע"א: "אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". אמנם במדרש זוטא - קהלת (בובר) פרשה ט הנוסח נאמן יותר לסדר הפסוקים ובהתאם לספר קהלת גם פסימי יותר: "כי עת ופגע יקרה את כולם - עת היא שפוגעת לכל אדם, לכי פגע בו כל הדברים הללו ירבה תפלה ותחנונים. ואין לך מי שהרבה בתפלה ובתחנונים כמשה, ולסוף אמר לו לא תעבור את הירדן הזה". אבל גם נוסח זה מדגיש את חשיבות התפילה והתחנונים, אפילו אם הם לא ייענו בסוף כפי שאכן קרה למשה.

³ גם "אֶעֱבְרָה נָא" כתוב לפני "כי לא תעבור את הירדן" ובכך ממשיך (מקדים) מדרש זה את הקו של המדרש הקודם. אלא שכאן מוצג רעיון מיוחד ומפתיע ש"וּאֶתְחַנֵּן ... אֶעֱבְרָה נָא" שלכאורה קורא תגר על הגזירה "לא תעבור את הירדן", מייצג את הגישה הנכונה והחביבה ולא זו שמשלימה עם הגזירה ועוד מוסיפה גזירות חדשות. מהאדם המאמין דווקא מצופה שיתפלל וינסה לקרוע את הגזרה אפילו עד כדי [הטחת דברים כלפי מעלה](#) (דברינו בפרשת שלח לך). ראה גם דברינו [צדיק גוזר והקב"ה מקיים](#) בפרשת קרח. אם יצליח כחנה וחזקיהו בתפילתם - יפה, ואם לא יצליח כאברהם בסדום - יקבל על עצמו את הדין. וכאן מילנו גדול כמשה שהעביר שוב ושוב את גזירות הקב"ה והצליח. וכאשר הדברים נגעו אליו אישית לא הצליח אבל לימד אותנו את הסוד להתפלל כנגד "גזירות חביבות" כגון חביבותה של ארץ ישראל.

⁴ ראה מקבילות לדרשה זו במדרש נחומא בובר סימן ג בפרשתנו וכן בדברים רבה (ליברמן) כאן. משותף לכולם הוא שאת הסוד של תפילת תחנונים למד משה מהקב"ה בכבודו ובעצמו כאשר ביקש "הראני נא את כבודך" ונענה: "וחנותי את אשר אֲחֹן וְרַחֲמֵי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם". הוא סוד החן, סוד מתנת החינם. והנחילה משה לחכמי דורות שהטיבו לנסח בפרקי אבות ב יג: "אל תעש תפילתך אשר ארחם". הוא סוד החן, סוד מתנת החינם. והנחילה משה לחכמי דורות שהטיבו לנסח בפרקי אבות ב יג: "אל תעש תפילתך

דברים רבה פרשה יא סימן י – מדבר קל לתפילה בוקעת רקיעים

מלמד שעד עשרה פעמים נגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל, ועדיין לא נתחתם גזר דין הקשה, עד שנגלה עליו בית דין הגדול ואמר לו: גזירה היא מלפני שלא תעבור, שנאמר: "כי לא תעבור את הירדן".⁵ ודבר זה היה קל בעיניו של משה, שאמר: ישראל חטאו חטאה גדולה... וכיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קבל ממני... וכיון שראה הקב"ה שקל הדבר בעיניו של משה ואינו עומד בתפילה, מיד קפץ עליו ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לא"י, שנאמר: "לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ" (במדבר כ יב) ואין "לכן" אלא שבועה... וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין, גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה, ואמר: איני זו מכאן עד שתבטל אותה גזירה.⁶

באותה שעה מה עשה משה? לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפילה ובתחנונים לפני הקב"ה, עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו: שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו? יצתה בת קול ואמרה: עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו. אלא: "אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש" (איוב יב י) - ואין איש אלא משה, שנאמר: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".⁷

ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלד – אל ימנע אדם עצמו מהרחמים

"ויואמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה הר נבו" - זו נחלת בני ראובן ובני גד. בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד, שמח ואמר: דומה אני שהתיר לי נדרי. התחיל שופך תחנונים לפני המקום. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטרין שלו. נכנס לשער והוא אחריו, לחצר והוא אחריו, לטריקלין והוא אחריו.⁸ כיון שבא ליכנס לקיטון, אמר לו: בני, מיכן ואילך אתה אסור. כך בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן, שמח ואמר: דומה אני שהתיר לי נדרי. התחיל שופך תחנונים לפני המקום. והלא דברים קל וחומר, ומה אם משה חכם חכמים גדול גדולים אבי הנביאים, אף על פי שידע שנגזרה עליו גזירה לא מנע עצמו מן הרחמים, קל וחומר לשאר בני אדם, שנאמר: "ואתחנן אל ה' - - במיני תחנונים".⁹

קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום". ראה גם מדרש תנאים לדברים (פרק ג פסוק כג על פרשתנו): "נשא משה קל וחומר בעצמו ואמר: אילמלי לא היה לשון חביב לפני הקב"ה לא פתח בו תחילה. לכן פתח משה ואתחנן אל ה': ולמה נקראת התפילה תחינה? מפני שצריך לאמרה בלשון תחנונים וכך שנינו: העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים". אבל אחרי ככלות הכל, אין הבטחה שגם תפילת תחנונים תיענה. גם מתנת חינם לא באה בחינם ובכל עת. הכלל העומד מעל לכל הוא: "אין לבריה כלום אצל בוראה", והאדם המתפלל בתחנונים לוחש כלפי השכינה: "איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום". כבר הרחבנו כאמור בנושא זה בדברינו [אין לבריה כלום אצל בוראה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ראה גם [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשת ויצא.

⁵ בית דין הגדול של מעלה. ראו גמרא עירובין מג ע"ב שאליהו לא בא כי הלך לבית דין הגדול. ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות טז כה: "אם תזכו לשמר שבת תנצלו משלש פורעניות: מיומו של גוג ומיומו של משיח ומימי בית דין הגדול". האם כאן זה פשוט כינוי לקב"ה או שהמדרש רוצה לומר שכל פמליא של מעלה, בית דין הגדול של מעלה, היו שותף לגזרה שתחנוני משה לא יישמעו ושלא יכנס לארץ. מול פסק דין קשה כזה לא יועילו גם תחנוני משה.

⁶ חלקו הראשון של המדרש נראה תומך בדעה שאכן "גזרה היא מלפני". (ראה ביטוי זה בפיוט עשרה הרוגי מלכות). בא חלקו השני של המדרש והופך את הקערה על פיה. סירוב כזה של הקב"ה ("רב לך אל תוסף דבר אלי") רק מזכיר למשה סירוב קודם ("הניחה לי", "הרף ממני ואשמידם") ואינו מרתיע אותו. בתחילה הוא אפילו מקל ראש בגזירה, אבל לאחר שהגזירה מתחזקת בשבועה משה מבין שאין לפניו אלא הדרך של "ואתחנן" וכך הוא עושה. מי הוא הראשון (עפ"י המדרש) שעג עוגה ואמר איני זו מכאן עד שתעשה כך וכך? משה! לפני חוני המעגל (תענית כג א) ולפני חבקוק שעפ"י הגמרא שם גם הוא עג עוגה, ככתוב: "על משמרתִי אֶקְמֶדָה וְאֶתְיַצְבֶּה עַל מִצּוֹר וְאֶצְפֶּה לְרֵאוֹתַי מֵהַ יַדְבָּר בִּי וְכוּ" (חבקוק ב א). ראה דברינו [חוני המעגל – עיון מחדש](#) בשמיני עצרת.

⁷ וההמשך שם שהקב"ה מצווה לסתום את כל שערי הרקיע על מנת שלא תתקבל תפילתו של משה. ראה המשך מדרש זה בדברינו [מדרש פטירת משה](#) בפרשת וזאת הברכה. החשוב לעניינינו הוא שתחנוני משה לא הועילו כפי שכבר ראינו לעיל ובדרשות רבות אחרות. וכמאמר דברים רבה ב יב בפרשתנו: "שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים". ומעיון חוזר בפסיקה הקודמת, מתבקשת השוואה של משה עם חוני המעגל. ככלל, עמידה של צדיק כנגד גזרותיו של הקב"ה אינה דבר פשוט שכן יש בה גם קורטוב של הטחת דברים והתרסה כלפי שמיא, אבל היא עשויה להצליח. ראה דברינו [צדיק גוזר והקב"ה מקיים](#) בפרשת קרח. חוני המעגל עג עוגה ונענה, בעוד שמשה עג עוגה וגם גזר על עצמו תענית ולא נענה. (חבקוק אגב עמד בעוגה בצפייה וכלל לא דיבר אל הקב"ה).. משה היה 'בעל מופת' לא פחות מחוני המעגל ופעמים רבות כן נענה. ראה הפסוקים החותמים את ספר התורה ואת חייו של משה, דברים סוף פרק לד: "לְכָל הָאֲתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לְעִשׂוֹת בְּאַרְצְךָ מִצְרַיִם לְפָרְעוֹ וְלְכָל עֲבָדָיו וְלְכָל אֲרָצוֹ: וְלָכֵן הִיָּד הַחֲזָקָה וְלָכֵן הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל". אך כאן לא נענה משה מסיבות רבות הנדונות בעולם המדרש ומשום שכאן זה עניין אישי שלו. התוספת של הדרשן שמשה "עג עוגה" היא שיוצרת את ההשוואה עם חוני המעגל – השוואה ניגודית. משה קרוב יותר לדמותו של שמעון בן שטח שמתח ביקורת קשה על מעשיו של חוני המעגל. לדורות, מעדיף הדרשן את דמותו של משה כתלמיד חכם ואיש ההלכה, מאשר מי שעשה מופתים ואותות. וגם כבית אב ודוגמא לכך שתחנונים ותפילות לא תמיד נענים. גם זו ממידת הענווה.

⁸ והמלך עושה עצמו כאילו אינו רואה שהבן הולך אחריו. ועכ"פ, הגזרה הייתה רק על הארמון עצמו.

⁹ גם כאן מוצא משה פתח לעצמו, אם לא מכוח שהרבה לבקש רחמים על עם ישראל כבמדרש הקודם, אז לפחות מכך שהנה הוא כבר מתחיל בכיבוש הארץ; וכפי שזכה להנחיל את עבר הירדן המזרחי, אולי גם יזכה לעבר הירדן המערבי. והרי הוא זה שעשה את ההסכם עם בני גד ובני ראובן. ראה גם ההסכם המיוחד עם [מחצית שבט מנשה](#) עליו כתבנו בפרשת מטות. משה נמשל כילד המשתדל אחרי אביו שגזר עליו שלא יכנס לבית, אולי יתרצה האבא, אולי לא יקפיד. ודווקא בעקבות מחשבה זו שהנה אולי הותר הנדר, הוא שופך תחנונים. האם טעה כאן משה? אולי אם לא היה מתחנן כ"כ היה האבא מתרצה ומאפשר לבן להיכנס לארמון?

דברים רבה ב ד פרשת ואתחנן – תחנונים ידבר רש

"ואתחנן אל ה' ", זהו שאמר הכתוב "תְּחַנְּנִים יְדַבֵּר רֶשֶׁת וְעִשִׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת" (משלי יח כג). א"ר תנחומא: "תחנונים ידבר רש" - זה משה שבא אצל בוראו בתחנונים: "ואתחנן". מהו "ועשיר יענה עזות"? עשירו של עולם, זה הקב"ה שענה אותו עזות, שאמר לו: "רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" ... אין לך גדול מבניאים יותר ממשה וישעיה ושניהם לא באו אלא בתחנונים. ישעיה אמר: "ה' חֲנַנְּנוּ לָךְ קִינּוּנוֹ" (ישעיה לג ב),¹⁰ ומשה אמר: "ואתחנן אל ה' ".¹¹

דבר אחר: "ואתחנן אל ה' " - למה הדבר דומה? למטרונה שילדה בן. כל ימים שבנה קיים, היתה נכנסת בפלטין בזרוע.¹² מת בנה, התחילה מבקשת ליכנס בתחינות. כך, כל זמן שהיו ישראל קיימים במדבר, היה משה נכנס לפני הקב"ה בזרוע: "למה ה' יחרה אפך בעמך" (שמות לב יא), "סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך" (במדבר יד יט). כיון שמתו ישראל במדבר, התחיל מבקש ליכנס בארץ ישראל בתחנונים: "ואתחנן".¹³

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – אכנס במחילות, אפרח באוויר, אעלה להר חרמון

"אתה החילות" - מן אתא גבי חבריה? אנא גבך או את גבי? לא את הוא דשרית ואתית לגבי בסנה ... א"ל משה: ריבון העולמים: ועשה כמעשיך, כשם שאתה עתיד לעשות ליונה, שנאמר: "לקצבי הרים ירדתי" (יונה ב ז), כך הכנס אותי במחילין, לארץ, א"ל: רב לך. א"ל: וכשם שאתה עתיד לעשות לאליהו, להפריחו בסופה ובסערה להעלותו ... כך עשה לי והפריחני ואיני עובר את הירדן. א"ל: רב לך. א"ל משה: ואם אינך רוצה, תן לי רשות ואני הולך בדרך אשר אבקש על מנת שאיני עובר את הירדן. א"ל הקב"ה: ומהיכך את מבקש ללכת? לך ולא בירדן. מה עשה משה? הלך לו וביקש לעלות בהר שקורין אותו טור תלגא ... לפיכך קורין אותו שיאון שהיה תולה עצמו ועולה. עד שיצאת בת קול ואמרה לו: רב לך ... רב שהיה הדיבר.¹⁴

קהלת רבה ט ב – עת ופגע יקרה את כולם

"וגם לא ליודעים חן" (קהלת ט א)¹⁵ - זה משה, אתמול: "כי מצאת חן בעיני" (שמות לג יז), והיום: "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". "כי עת ופגע יקרה את כולם" - עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלה והוא מפגיע. מה יעשה? ילך ויעסוק בתפילה ובתחנונים והוא ניצל. רב הונא שאל לשמואל, אמר ליה: מהו דין

(מוטיב מקובל הוא שאם אדם מתפלל בחוזקה ובאריכות יתר "מתבקר פנקסו" ומפשפשים במעשיו). אבל המדרש בוחר לחזור לרעיון שכבר ראינו לעיל שאדרבא, ממה ילמד כל אדם שגם כאשר "נגזרה הגזרה" ולכאורה אין עוד "להשיב אחר המלך", יתפלל האדם ולא ימנע עצמו מהרחמים. ראה בדברים רבה (ליברמן) בפרשתנו הביקורת על שאול שמרגע שמע את דברי שמואל: "ומחר אתה ובניך עמי" - התייאש מן התפילה, בעוד שחזקיהו שכבר הזכרנו לעיל לא נתייאש ואף גער בישיעיהו שאמר לו: "צו לביקש פי מת אתה ולא תחיה".

¹⁰ ובתהלים ככג: "חֲנַנְּנוּ ה' חֲנַנְּנוּ פִי רַב שְׁבַעְנוּ בּוֹז". האדם מתחנן שהקב"ה יחון אותו, האדם מתחנן שימצא חן. אותו שורש (ח"ן) או חנ"ן) משמש הן את המבקש והן את העונה לו.

¹¹ ראה מדרש תנאים לדברים פרק ג פסוק כג שכל הפסוק ממשלי נדרש על משה: הוא הרש המתחנן והוא גם העשיר המדבר בעזות. וזו לשון המדרש: "תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות (משלי יח כג) - זה משה שמתחילה היו דבריו עזים שכן הוא אומר: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג), ואומר: שלח נא ביד תשלח (שם ד ג), ואומר: אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני (במדבר טז כט). בזמן שהיה אומר הדברים הללו נאמר עליו: ועשיר יענה עזות, וכשהגיע זמנו להיפטר מן העולם, נאמר עליו: תחנונים ידבר רש - שהתחיל מתחנן פֶּרֶשׁ הזה. מניין? ממה שקרינו בענין: ואתחנן אל ה' ". וכל אדם הוא רש בסוף ימיו ולא ייקח איתו לבית עולמו: "לא כסף ולא זהב, אלא תשובה ומעשים טובים". ובגמרא סנהדרין מד ע"א: "תחנונים ידבר רש - זה משה, ועשיר יענה עזות - זה יהושע". הוא המנהיג הבא בעוז ובעזות ובקטע הבא "בזרוע".

¹² בראש מורם, כבעלת בית, כמי שהארמון שייך גם לה בזכות הבן שילדה למלך.

¹³ גם כאן משה מדבר בעזות ובזרוע וסופו בתחנונים. אלא שכאן מודגש הקשר לעם. לא בשביל עצמו בא משה לדבר בעזות, אלא בשביל ישראל. וכבר הרחבנו לדון על הקשר עם משה עם הדור שהוציא ממצרים שבעטיו לא נכנס משה לארץ. וכפי שחותם מדרש במדבר רבה יט יג במשל על הרועה שנשבתה צאנו: "תהא בצדס ותבוא עמהם, שנאמר: ויתא ראשי עם. צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. לכך כתיב: לא תביא את הקהל הזה, אלא אותו שיצא עמך בגלל העם. ראה דברינו כי לא תעבור את הירדן הזה בפרשה זו. אך על המשל במדרש לעיל אפשר להקשות: וכי אין למטרונה שום ייחוס של עצמה? היא רק האמא של הבן? והתשובה לכך היא שמשה לא יכול להיכנס כאדם פרטי לארץ. בוודאי לא לצד יהושע כמנהיג. ראה דברינו עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה בפרשת וילך.

¹⁴ מה לא מוכן משה עוד לעשות על מנת להיכנס לארץ? להיכנס במחילות כיונה בים, לפרוח באוויר כאליהו, ללכת את כל עבר הירדן המזרחי צפונה ולחצות את הארץ בהר השלג (תלגא, הוא החרמון) מעבר לתחילת נהר הירדן. מה גם מזכיר לקב"ה: אתה החילות - אתה הוא "שהתחלת אתי", אתה הוא שפנית אלי בסנה, לא אני אליך. ועל כל אלה עומדת כצוק התשובה: "רב לך ... כי לא תעבור את הירדן הזה". ראוי הוא מדרש דברים רבה ליברמן לעיון בנפרד בנושא תחנוני משה.

¹⁵ ראה הפסוק המלא שם: "שְׁבַתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמַיִם כִּי לֹא לְקָלִים הַמְרוֹץ וְלֹא לְגִבּוֹרִים הַמְלַחֲמָה וְגַם לֹא לְחֻכְמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לְנִבְנִים עֹשֶׂר וְגַם לֹא לְיֹדְעִים חֵן כִּי עֵת וּפְגַעַת יִקְרָה אֶת כָּלֵם". מה יעשה המדרש עם פסוק כה פסימי? יתלה גם אותו על משה.

דכתיב "כי עת ופגע יקרה את כולם?" אמר לו: פעמים שאדם מפגיע בתפילה ונענה, פעמים שמפגיע ואינו נענה. שאין לך שסידר תפילות ותחנונים יותר ממושה רבינו, ולסוף נאמר לו: "הן קרבו ימיך למות" (דברים לא יד).¹⁶

דברים רבה ז' פרשת כי תבוא – משה פונה אל בני ישראל

א"ר שמואל בר יצחק: כיון שנטה משה למות ולא בקשו עליו רחמים שיכנס לארץ, פָּנַס אותן והתחיל מוכיחן, אמר להם: אחד פדה שישים רבוא בעגל, ושישים רבוא לא היו יכולין לפדות אדם אחד? הוי: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת".¹⁷ אמר להם: אי אתם זכורים כל מה שהנהגתי אתכם במדבר? וכו'.¹⁸

שבת שלום ויום טוב¹⁹

מחלקי המים

מים אחרונים: לא נניח למשה ולבני ישראל להיפרד כפי שסיימנו את הערת השוליים האחרונה ונוסיף את מדרש הפרידה הקסום הבא מדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן, אשר צופה כבר בפרשתנו את סוף הספר: "באו ואמרו למשה: הגיעה אותה שעה שתיפטר מן העולם. אמר ליה: המתינו לי שאברך את ישראל שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימי, מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחן. התחיל לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, וכיון שראה שנתקצרה השעה כללן כולם בברכה אחת. ואמרו לו: הגיעה שעה שאתה נפטר מן העולם. אמר להם לישראל: הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצות, ועכשיו מחלו לי. אמרו לו: אדוננו רבינו, מחול לך. אף ישראל עמדו עליו ואמרו לו: רבינו משה, הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם: מחול לכם".

¹⁶ הזכרנו מספר פעמים את כוחה של התפילה, יחד עם ההבנה של המתפלל שלא תמיד תפילתו תיענה, לפיכך ראינו לנכון להביא לקראת סוף הדף גם מדרש זה ששוב נעזר במשה כדוגמא וסמל לדורות. אלא שכאן עולה המוטיב שמושה ביקש שלא למות שהוא כאמור תוספת של עולם המדרש ואיננו במקרא. ואנו התמקדנו בבקשה הפשוטה והמקראית של משה להיכנס לארץ שעליה שפך תחנונים.

¹⁷ ראה מוטיב זה בהרחבה כבר בדברים רבה ג' פרשת עקב: "אתה עובר היום את הירדן - אמר להם: כשתעברו את הירדן דברים אחרים יתחדשו. לא תהיו סבורין כשם שהייתם במדבר וחייתם חוטאים והייתי מבקש עליכם רחמים! ... כשעשיתם אותו המעשה וביקש הקב"ה לכלות אתכם, לא נתפללתי עליכם סניגוריא? ... לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה ... לפיכך כשבאו לעבור את הירדן הזכיר להן כל מה שביקש עליהן סניגוריא, שהיה סבור שהם מבקשים עליו רחמים שיכנס עמהם ... שהיה משה מחבט עצמו לפניו ואומר להם: אתם עוברים אני איני עובר; ופתח להם פתח שמא יבקשו עליו רחמים ולא היו מבינים". וההמשך שם במשל על המטרונה שהביאה למלך הרבה ילדים, וכשביקש המלך לגרשה סיפרה זאת לילדיה "והיתה אומרת שמא יבינו ויבקשו עליה מאביהן ולא היו מבינין". ראה דרשה ארוכה זו שם. אך אנו ניצמד לדרשה הקצרה לעיל שממוקמת בסוף הספר.

¹⁸ בסוף ספר דברים פונה משה אל בני ישראל ספק בתוכחה ספק בתחינה, הכיצד זה לא עמדו הם והתפללו והתחנונו בעדו, בעוד שהוא עשה זאת שוב ושוב עבורם לאורך ארבעים שנה! והרי אין ערוך לכוחה של תפילת הציבור שתמיד נשמעת (ברכות ח ע"א, ספרי דברים כז ועוד). מיקום דרשה זו בסוף הספר מתבסס על הפסוק בדברים כט ג פרשת כי תבוא: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת וְעִינֵיכֶם לְרְאוֹת וְאָזְנֵיכֶם לְשָׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה". פסוק שמחד גיסא נדרש על שיחזור מעמד מתן תורה (ראה דברינו [האם הוחמצה השעה](#) בפרשת כי תבוא), ומאידך גיסא על פרידת משה מהעם. אך למרות מיקום המדרש בסוף ספר דברים, אפשר שהוא יכול גם להסביר בעקיפין את "ואתחנן" של פרשתנו שבתחילת הספר. לתת מענה לשאלתנו בהערה 1 לעיל: למה משה מזכיר את אי כניסתו לארץ מיד בתחילת ספר דברים? התשובה: על מנת לתת לבני ישראל כארבעים יום מתחילת חודש שבט ועד ז' באדר שיתפללו עליו. לא ברגע האחרון כפי שמציע המדרש לעיל, אלא ברגע "הראשון" כפי שמשמע מהפסוק הראשון בפרשתנו. במשך כארבעים יום מבאר משה את התורה לבני ישראל, כולל מצוות רבות הנזכרות בספר הקשורות בכניסה לארץ - "יום לשנה, יום לשנה" כנגד ארבעים השנים בהם הנהיג משה את העם. אך העם לא נרמז כל אותם הימים ולא התפלל בעד משה. או אז, בסוף ארבעים הימים פונה משה אל בני ישראל ואומר להם: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניכם לראות ואזניכם לשמוע" - את מה? את "ואתחנן" שלי. הכיצד לא עלה על דעתכם במשך כארבעים יום להתפלל ולהתחנן בעדי, בעוד שאני עשיתי זאת בעבורכם, שוב ושוב לאורך ארבעים שנה! האם שם, ברגע האחרון, יתעשת העם ויתפלל בעד משה?

¹⁹ ט"ו אב החג שלעולם יחול בסמוך לפרשת ואתחנן וקשור לדור המדבר שבו פָּלוּ למות. מסכת תענית פרק ד משנה ח: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים ...". שנוזה לימים טובים.